

1 ponedjeljak, 03.07.2006.

2 [Presuda - Pravilo 98bis]

3 [Otvorena sjednica]

4 [Optuženik je ušao u sudnicu]

5 ... Početak u 09.00h

6 SUDSKI SLUŽBENIK: [simultani prijevod] Molim ustanite.

7 Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju otvara zasjedanje.

8 Izvolite sjesti.

9 SUDAC MOLOTO: [simultani prijevod] Dobro jutro svima.

10 Na posljednjoj sjednici Vijeća, Odbrana je iznijela usmeni podnesak u
11 kojem traži odlaganje ovoga pitanja za 15. septembar. Pretresno vijeće je reklo
12 da će se pozabaviti tim podneskom, ili tim zahtjevom, u dato vrijeme. I sada
13 ćemo se time pozabaviti.

14 Prije ovog posljednjeg podneska, Odbrana je podnijela još jedan podnesak
15 u kojem je također tražila da se ovo pitanje odloži, kako bi se Odbrani
16 omogućilo da se pripremi za rad u ovom pitanju. Stoga ovaj zahtjev, odnosno ovaj
17 podnesak koji je usmeno podnesen na prošloj sjednici, bio je zapravo ponavljanje
18 prethodnog zahtjeva. A da bi se podnesak ponovno podnio na osnovu istih
19 činjenica - drugim riječima, da se od Vijeća zatraži da ponovno razmotri svoju
20 odluku o podnesku koju je prethodno donijelo - važno je da se nove činjenice
21 iznesu na stol, kako bi ih Vijeće moglo razmotriti. Gospodin Milovančević je
22 Vijeću rekao prošli put da on radi na tom podnesku, u kojem pokušava da izrazi
23 ono kako ga je instruisao gospodin Martić. Vijeće ne smatra da je to nova
24 činjenica i Odbrana u svakom slučaju djeluje prema uputama gospodina Martića,
25 čak i ako je prethodni podnesak bio napravljen na osnovu njegovih instrukcija. U
26 protivnom, to je bilo izvan Suda.

27 Vijeće hoće da podsjeti Odbranu da su, zapravo, prethodno data odobrenja
28 Odbrani, a također da podsjeti Odbranu da priprema, prema mišljenju Vijeća, ne

29

30

1 počinje nakon završetka izvođenja dokaza Tužilaštva, nego počinje u vrijeme kada
2 Odbrana dobije upute od svog klijenta. Tako, u ovom trenutku se ne može reći da
3 će se sada početi tražiti svjedoke i sa njima obavljati razgovore kako bi se
4 moglo odgovoriti na ono što su bili dokazi tužioca. Odbrana je unakrsno
5 ispitivala svjedoke tužioca i mora se shvatiti da je to urađeno na osnovu uputa
6 i njihovog klijenta i njihovih svjedoka. Iz tog razloga Vijeće se brine i donosi
7 odluku da se ovim odbaci zahtjev za odlaganje.

8 Sada nam preostaje da saopštimo usmenu odluku u vezi sa podneskom prema
9 pravilu 98bis.

10 A to ćemo čitati polako kako bismo omogućili prevodiocima da prevode.

11 Paragraf 1: Raspravno vijeće danas donosi svoju presudu na osnovu
12 usmenog prijedloga Obrane podnesenog 26. juna 2006. da se odbace sve optužbe
13 protiv optuženog. Odbrana je zatražila, dakle, odbacivanje svih optužbi, a
14 tužitelj je odgovorio istog dana i u potpunosti se usprotivio prijedlogu Obrane.

15 2: Na osnovu pravila 98bis Pravilnika o postupku i dokazima, Pretresno
16 vijeće će usmenom odlukom, nakon što sasluša argumente strana, donijeti
17 oslobađajuću presudu po svim tačkama optužnice ukoliko nema dokaza koji bi mogli
18 biti osnova za osudu. Važno je napomenuti da je pravilo izmijenjeno 2004. godine
19 i da se danas usredotočuje na točke optužnice, a ne, kako je to ranije bilo, na
20 optužbe. Odbrana nije iznosila argumentaciju u vezi sa standardom koji se ima
21 primijeniti na osnovu pravila 98bis. Međutim Odbrana je ipak ustvrdila sljedeće:
22 "Tužitelj mora dokazati krivicu gospodina Martića van razumne sumnje u ovoj fazi

23
24
25
26
27
28
29
30

1 postupka." Nadalje, u više navrata Obrana je iznijela navode o krivičnim djelima
2 koja su počinjena od strane drugih strana u sukobu. Obrana je također iznijela
3 opsežnu argumentaciju o kredibilitetu svjedokâ tužitelja. U svjetlu te
4 argumentacije, Raspravno vijeće smatra da je potrebno osvrnuti se na mjerodavni
5 standard na osnovu pravila 98bis.

6 3: Standard koji se ima primijeniti u odnosu na svaku točku optužnice je
7 da li su dokazi - ako im se može povjerovati - takvi da bi razumni sud navele na
8 to da donese osuđujuću presudu u odnosu na optuženog po svakoj točki optužnice.
9 Taj standard ne implicira procjenjivanje navodne krivice Milana Martića u
10 svjetlu dokaza koje je izveo tužitelj. Ova presuda, dakle, ne povlači za sobom
11 razmatranje kredibiliteta svjedoka tužitelja ili ocjenu dokaza. I ono što je
12 značajno, procjena Raspravnog vijeća ne povlači za sobom nikakvu procjenu jačine
13 ili slabosti kontradiktornih ili drugačijih dokaza koji su pred Raspravnim
14 vijećem.

15 4: Argumenti Obrane u odnosu na ovo se, dakle, odbacuju, budući da
16 izlaze van okvira pravila 98bis.

17 5: Raspravno vijeće u predmetu *Mrkšić* nedavno je donijelo svoju usmenu
18 presudu na osnovu pravila 98bis. To Raspravno vijeće je ustvrdilo da pravilo u
19 novom obliku predviđa sljedeće: "Ne traži se da dokazi budu takvi da se utvrdi
20 svaki pojedini navod ili oblik krivične odgovornosti da bi se održala osuda po
21 svakoj točki optužnice."

22 Vijeće u predmetu *Mrkšić* je ustvrdilo da, mada s jedne strane moraju
23
24
25
26
27
28
29
30

1 postojati dokazi koji zadovoljavaju standard u odnosu na svako obilježje
2 krivičnog djela: "To se može uspostaviti, mađa dokazi nisu nužno dovoljni u
3 odnosu na svaku pojedinu točku, odnosno navod koji je iznesen u optužnici, ili u
4 odnosu na jedan ili više oblika krivične odgovornosti na koje se poziva
5 tužitelj."

6 Ovo Raspravno vijeće je istog mišljenja i, nadalje, slaže se sa Vijećem
7 u predmetu *Mrkšić* u sljedećem: "Dovoljno je da tužitelj uspješno dokaže jedan
8 oblik krivične odgovornosti na koji se pozvao u optužnici da bi se donijela
9 osuđujuća presuda."

10 Raspravno vijeće će, dakle, razmotriti navode strana na osnovu maločas
11 iznesenih opservacija, a koje se tiču mjerodavnog standarda na osnovu pravila
12 98bis, i to će primijeniti na sve dokaze koji su u spisu.

13 6: Optužnica protiv Milana Martića odnosi se na period od avgusta 1991.
14 do 31. decembra 1995. godine, u vrijeme kada je bio na raznim položajima unutar
15 SAO Krajine, a koja je kasnije bila zvana Republika Srpska Krajina, odnosno RSK.
16 Strane su se dogovorile, odnosno učinile nespornim to da je SAO Krajina osnovana
17 21. decembra 1990. godine. Postoje dokazi da tokom čitave 1991. godine
18 Teritorijalna obrana - TO i policija SAO Krajine, zajedno sa Jugoslavenskom
19 narodnom armijom - JNA, je vodila oružani sukob sa hrvatskom Teritorijalnom
20 obranom, hrvatskom policijom i hrvatskim Zborom narodne garde na teritoriju SAO
21 Krajine, uključujući i mjesta kao što su Pakrac, Plitvice i Kijevo.

22 Otprilike godinu dana kasnije, odnosno 19.12.1991. godine, Skupština SAO
23
24
25
26
27
28
29
30

1 Krajine u Kninu proglasila je Republiku Srpsku Krajinu - RSK. To je također
2 činjenica koja je učinjena nespornom.

3 Potpisani su brojni sporazumi o prekidu vatre i sporazumi o povlačenju
4 JNA iz Hrvatske 1991. godine. Vanceov plan, koji je potpisan od strane Slobodana
5 Miloševića i Franje Tuđmana, predviđao je uspostavljanje zaštićenih zona
6 Ujedinjenih naroda - takozvanih UNPA područja - demilitarizaciju Krajine, te
7 održavanje mira i sigurnosti kako bi se omogućio povratak izbjeglica svih
8 nacionalnosti. Međutim, Vanceov plan nije proveden u djelo u SAO Krajini, a
9 sporazumi o prekidu vatre su redovno kršeni. Milan Martić je imao položaje:
10 ministra unutrašnjih poslova, ministra obrane i zamjenika komandanta
11 Teritorijalne obrane SAO Krajina, i te činjenice su također dio sporazumnih
12 činjenica između strana, i nisu predmet spora.

13 Milan Martić je držao pozicije ministra unutrašnjih poslova i zamjenika
14 komandanta Teritorijalne obrane, također za vrijeme postojanja RSK. Također je
15 nesporno da je 25. januara 1994. godine Milan Martić izabran za predsjednika
16 RSK. U odnosu na navedeno, Vijeće se poziva na svjedočenje Veljka Džakule,
17 Reynauda Theunensa, Charlesa Kirudjajae i Petera Galbraitha.

18 7: Gospodin Milan Martić se tereti za sve oblike krivične odgovornosti
19 po članku 7(1) Statuta u odnosu na svaku točku optužnice, a naročito da je
20 sudjelovao u udruženom zločinačkom poduhvatu, u njegovom osnovnom i proširenom
21 obliku.

22 Milan Martić se također tereti da je imao odgovornost nadređenog, na
23 temelju članka 7(3) Statuta u odnosu na svaku točku optužnice.

24
25
26
27
28
29
30

1 8: Tvrdi se da je svrha udruženog zločinačkog poduhvata bila prisilno
2 uklanjanje većine Hrvata, Muslimana i ostalog stanovništva koje nije bilo srpske
3 nacionalnosti, sa otprilike jedne trećine teritorije Hrvatske i velikih dijelova
4 Bosne i Hercegovine, kako bi ta područja ušla u sastav nove države pod
5 dominacijom Srba. Tvrdi se da su ovom zajedničkom cilju potpomogli počinjenje
6 zločina koji se navode u 19 tačaka optužnice, a to su kršenje zakona i običaja
7 ratovanja, prema članu 3 Statuta, te zločina protiv čovječnosti, prema članu 5
8 Statuta. Osim toga, tvrdi se da su zločini koji su navedeni u optužnici, sa
9 izuzetkom zločina deportacije i prisilnog preseljenja, bili prirodna i predvidiva
10 posljedica počinjenja udruženog krivičnog poduhvata i da je Milan Martić znao za
11 te zločine.

12 To je prošireni vid udruženog zločinačkog poduhvata.

13 Tvrdi se da su Milan Martić i mnoge druge osobe sudjelovale u udruženom
14 zločinačkom poduhvatu i da su time značajno doprinijeli zajedničkoj svrsi.

15 9: Odbrana je tvrdila da ne postoje dokazi koji su izvedeni, a koji bi
16 pokazali da je postojao usmeni ili pismeni plan udruženog zločinačkog poduhvata.
17 Ipak, prema dosljednoj sudskoj praksi Međunarodnog suda, sve od presude u
18 žalbenom postupku u predmetu *Tadić* koja je donesena 1999. godine, postojanje
19 zajedničkog cilja ne mora biti prethodno dogovoreno ili formulisano. Shodno
20 tome, od tužioca se ne zahtjeva da dokaže postojanje niti eksplicite dogovor o
21 nekom formalnom planu. Zajednički cilj se može materijalizovati na improvizovan
22 način i može proizaći iz činjenice da je veliki broj osoba zajednički sudjelovao

23

24

25

26

27

28

29

30

1 u realizaciji udruženog zločinačkog poduhvata.

2 Prema onome što je zaključilo Vijeće u predmetu *Krnojelac*, ovaj element
3 mora da bude identifikovan što je moguće preciznije, a kada se do njega dođe na
4 osnovu dokaza iz druge ruke, onda zaključak mora biti jedini dostupni zaključak
5 koji se može izvući na osnovu tih dokaza.

6 Kao što će se pokazati u onome što slijedi, mišljenje Pretresnog vijeća
7 je da su dokazi adekvatno zadovoljili ovaj standard.

8 10: Postoje dokazi da je ideja o stvaranju nove države u kojoj bi
9 živjeli Srbi iz svih republika bivše Jugoslavije., da je ta ideja prethodno
10 zamišljena u Beogradu, i da su je zamislile srpske vlasti, osobito Slobodan
11 Milošević i Borislav Jović, a da su tu ideju kasnije podržali u Hrvatskoj, SAO
12 Krajina, odnosno njeno rukovodstvo, uključujući i Milana Martića. Dokazi
13 pokazuju da je Milan Martić rekao svjedoku MM-079 tokom posjete Kninu, u maju
14 1991. godine, sljedeće: "Srbi u Krajini željeli su da žive u jednoj zajedničkoj
15 državi sa svim ostalim Srbima iz Jugoslavije, uključujući Srbiju, a da ni na
16 koji način nisu željeli da žive pod ustaškim vlastima u Hrvatskoj."

17 U vezi sa time, Vijeće upućuje na sljedeći dokaz, a to je ono do čega je
18 Vijeće došlo posredstvom svjedoka Petera Galbraitha, na stranicama 3746 do 47,
19 preko svjedoka 88079 /u engleskom transkriptu: "MM-079"/, na stranicama 3069 do
20 71, i preko svjedoka Charlesa Kirudjae na stranicama 4838 do 39.

21 11: Dokazi pokazuju da je Milan Martić bio na položajima u SAO Krajini i
22 RSK, i da je tijesno saradivao sa Ministarstvom za unutrašnje poslove i
23 Ministarstvom odbrane u Beogradu. U vezi sa navodnom odgovornošću prema članu
24 7(3), postoje dokazi da je Milan Martić imao efektivnu kontrolu nad policijom i

25

26

27

28

29

30

1 Teritorijalnom odbranom SAO Krajine, kao i SVK. Milan Martić je tokom cijelog
2 perioda relevantnog za optužnicu bio u tijesnom kontaktu sa zvaničnicima
3 Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu, a naročito Frankom Simatovićem i
4 Jovicom Stanišićem. Brojni sastanci su održani, a na njima su prisustvovali
5 Milan Martić i ovi zvaničnici, kako iz Beograda tako i iz Knina. Pretresno
6 vijeće je imalo priliku da čuje značajne dokaze i iskaze koji pokazuju da je
7 Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu pružalo finansijsku, logističku i
8 vojnu pomoć SAO Krajini i Milanu Martiću. Osobito važan primjer je kamp za obuku
9 u Golubiću koji se nalazi sjeverno od Knina, a koji je otvoren 1991. godine.
10 Osnovao ga je Milan Martić uz pomoć Dragana Vasiljkovića i Frenka Simatovića.
11 Postoje dokazi da je Vlada SAO Krajine formirala jedinice specijalne policije u
12 okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, a koje su onda bile pod kontrolom
13 Milana Martića. Postoje značajni dokazi da su ove jedinice specijalne policije
14 obučavane u kampu u Golubiću. Također postoje dokazi koji pokazuju da su ove
15 snage Ministarstva unutrašnjih poslova sudjelovale u važnim operacijama kao što
16 je operacija "Koridor", u cilju preuzimanja kontrole nad "teritorijama pod
17 kontrolom hrvatskih ili bosansko-hercegovačkih jedinica i vlasti i radi
18 uspostavljanja direktne komunikacije sa Srbijom, i to putne komunikacije."

19 Štoviše, ove jedinice također su bile aktivne u Bosanskom Novom.
20 Postojanje tijesne saradnje između Milana Martića i vlasti u Beogradu dalje
21 potkrepljuju dokazi i izvještaji koji sadrže operativne informacije o situaciji
22 u SAO Krajini, a koji su redovno upućivani Ministarstvu unutrašnjih poslova u
23 Beogradu. Neki relevantni dokazi u ovom pogledu potiču od Reynauda Theunensa, na
24 stranicama 703 i 797; od svjedoka MM-003 na stranicama 1982, 1992 do 95, 1987 do

25

26

27

28

29

30

1 89, 2003, 2041 - ispravka, 87 do 88, /?2003/ 2041, 2134, 2212 /?do 213/; zatim,
2 preko svjedoka Marka Miljanića na stranici 2959; preko svjedoka Petera
3 Galbraitha na stranicama 3756 do 57; preko svjedoka Rade Rašete na stranicama
4 3921 do 22; preko svjedoka MM-078 na stranicama 4539 i 4547, te preko dokaznih
5 predmeta 38, 39, 469, 537, 698 i 707.

6 12: Također postoje dokazi da su Milan Martić i druge vođe srpske
7 nacionalnosti iz SAO Krajine i iz RSK radili u tijesnoj saradnji sa rukovodstvom
8 Autonomne Regije Krajina i Bosne i Hercegovine, te ARK. Hamdija Krupić je
9 svjedočio da je na dnevnom redu sastanaka u opštinama ARK bilo osnivanje
10 takozvane srpskih opština koje je trebalo da se pripoje SAO Krajini kako bi se
11 uspostavila jedinstvena teritorija. Veljko Džakula je svjedočio da ono što je
12 bilo bitno Milanu Martiću na sjednicama Vlade u RSK je bilo raditi na priznanju
13 i pripajanju zajednice srpskih zemalja, Republike Srpske i Srbije.

14 Vijeće upućuje na svjedočenje svjedoka Hamdije Krupića, na stranici
15 2943, i Veljka Džakule na stranicama 404-405.

16 13: Zaključak u vezi sa postojanjem zajedničkoga cilja može se izvući iz
17 saradnje vojnih jedinica i civilnih vlasti u izvršenju oružanih operacija na
18 teritoriji SAO Krajina i RSK. Milan Martić lično je priznao u više od jedne
19 prilike da je dobra saradnja i koordinacija postojala između armije i policije.
20 Postoje dokazi o zajedničkim zadacima kako bi se povezale sve srpske zemlje u
21 jednu teritoriju i da su održavani koordinacioni sastanci sa vođama vojnih
22 jedinica i policijskih jedinica, koje su trebale da sudjeluju u zajedničkim
23 borbenim operacijama. Konkretno, postoje dokazi da je Milan Martić sudjelovao,
24 bio prisutan na takva dva sastanka sa 9. korpusom, a kada nije bio prisutan,
25 prisustvovali su i podnosili mu izvještaje pripadnici Ministarstva unutrašnjih

26

27

28

29

30

1 poslova. Upućujem na, između ostaloga, svjedočenje svjedoka MM-078 na stranicama
2 4412 i 4442, te na dokazni predmet 518; na svjedočenje svjedoka MM-003 na
3 stranicama 2022 do 23; te na svjedoka Radoslava Maksića na stranicama 1165 do 69
4 i na dokazni predmet 692.

5 14: Postoje dokazi koji navode na razuman zaključak da je Milan Martić
6 imao zajedničku namjeru sa glavnim počiniocima zločina koji su počinjeni kako bi
7 bili pomoć i podrška zajedničkoj svrsi udruženog zločinačkog poduhvata. Dokazi
8 potkrepljuju zaključak da je Milan Martić podržavao uklanjanje nesrpskog
9 stanovništva sa područja koja su navedena u optužnici. U vezi sa planom koji je
10 napravio Crveni krst, planom povratka raseljenih žrtava iz Škabrnje, odnosno
11 napada na Škabrnju, Milan Martić u svom pismu upućenom komandi UNPROFOR-a u
12 Zagrebu, datiranom 28. septembar 1992. godine, kaže: "Mi ćemo biti prisiljeni da
13 spriječimo (prisilan) dolazak na teritoriju Republike Srpske Krajine."

14 Slični zaključci mogu se izvući iz dokaza koji pokazuju da je Milan
15 Martić govorio o preuzimanju sela kao što su Kijevo, Saborsko i Škabrnja, a to
16 su bili znaci pobjede protiv Hrvata. Na primjer, Milan Martić je rekao da je
17 misija u Škabrnji imala za cilj "da se Škabrnja očisti od cjelokupnog hrvatskog
18 stanovništva", a on je Saborsko opisao kao "čisto srpsku zemlju". Štaviše, Milan
19 Martić je okarakterisan kao "neko ko je imao zajednički cilj sa vojskom i
20 policijom, a to je bio cilj povezivanja srpskih zemalja i čišćenja hrvatskih
21 područja koja su se našla na putu hrvatskim civilima i svim Hrvatima". Dokazi
22 pokazuju da je Milan Martić često obilazio mjesta gdje su se vodile borbe kako
23 bi podigao moral stanovništva. U vezi sa napadom na Škabrnju od 18. novembra
24 1991. godine, Milan Martić je izjavio da je Goran Opačić, koji je bio član

25

26

27

28

29

30

1 benkovačke policije - a samim time i u sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova
2 koje je bilo pod Martićevom komandom - da je on dobro obavio posao i da je
3 završio misiju. Relevantni dokazi u tom pogledu uključuju i iskaz svjedoka
4 Veljka Džakule na stranicama 404-405; svjedoka MM-003 na stranicama 2024 do 25,
5 te 2062 /sic/ do 2190; i svjedoka MM-079 na stranicama 3112 do 13.

6 15: Postoji puno dokaza koji ukazuju na to da osobe nesrpske
7 nacionalnosti na teritoriji SAO Krajine, RSK i u Bosanskom Novom i Bosanskoj
8 Kostajnici su bili izloženi teškim oblicima nasilja, terora i diskriminacije
9 tokom relevantnog perioda u optužnici. Dokazi ukazuju da je, između ostalog,
10 cilj specijalnih policijskih jedinica bilo terorisanje lokalnog nesrpskog
11 stanovništva i, isto tako, njihov cilj je bio da se oni prisile da napuste tu
12 teritoriju. Ovo je dostiglo takav nivo da je njihov dalji ostanak na toj
13 teritoriji bio nemoguć. Dokazi pokazuju da usled toga, usled ove prisile, veliki
14 broj osoba je napustio svoje domove i isto tako su bili transportovani u
15 autobusima, u konvojima na organizovani način od strane nadležnih srpskih
16 vlasti, kako na teritoriji SAO Krajine, tako i na teritoriji Bosanskog
17 Novog/Bosanske Kostajnice. Pretresno veće je zaključilo da se čini da je
18 postojala koordinacija između vlasti SAO Krajine, RSK i vlasti Autonomne Regije
19 Krajina. Iako se to raseljavanje možda može opisati, i opisuje se, kao
20 dobrovoljno u nekim zvaničnim dokumentima srpskih vlasti, dokazi dopuštaju
21 zaključak da nastavak pretnji i zastrašivanje je bilo na takvom nivou i imalo je
22 takvu priredbu da nesrpsko stanovništvo nije imalo ni pravu mogućnost ostanka.
23 Postoje dokazi koji ukazuju da je Milan Martić znao, i čak da je u svojim
24 govorima preko medija podsticao raseljavanje nesrpskog stanovništva sa
25 teritorije SAO Krajine/RSK. Pretresno veće upućuje na svedočenje svedoka MM-003,

26

27

28

29

30

1 strana 2190 do 91; svedok John McElligott, strana 4595 do 96; Charles Kirudja, u
2 njegovom svedočenju; svedok MM-078, strana 4461, 4468, 4518 do 19, 4521, 4588 do
3 89, i 4595 do 96; kao i nekoliko dokumenata civilne policije UN-a koji su takođe
4 usvojeni u dokazni materijal. Pretresno veće zaključuje da bi razumni
5 presuditelj činjenica mogao da osudi Milana Martića za tačke 10 i 11 optužnice.

6 16: Postoje dokazi koji ukazuju na to da je početkom 1991. godine došlo
7 do napada na mnogobrojna hrvatska sela na teritoriji SAO Krajine. Ovi napadi su,
8 čini se, bili izvođeni po jednom opštem šablonu. Policija SAO Krajine i RSK je
9 direktno učestvovala u tim napadima, zajedno sa jedinicama JNA i Teritorijalne
10 odbrane. Svrha tih napada je bila da se ukloni nesrpsko stanovništvo iz
11 napadnutih područja. Civile su ubijali, pritvarali, proterivali ili prisiljavali
12 da beže. Postojalo je opšte uništavanje domova, verskih objekata u ovim
13 napadnutim područjima, koji su bili spaljivani, granatirani ili na drugi način
14 uništavani. Također su izvedeni dokazi koji ukazuju na to da su snage koje su
15 napadale vršile pljačkanje. Postoje i relevantni dokazi koji se tiču napada i
16 ubijanja do kojih je došlo usled tih napada, kao i pljačkanja i uništavanja
17 imovine. I to su svedočenja sledećih svedoka: Aernout van Lynden, Ana Bičanić,
18 Ana Kesić, Ante Marinović, Anton Blažević, Boško Brkić, Jasna Denona, Josip
19 Josipović, Jure Vuković, Luka Brkić, Marica Vuković, Marko Miljanić, Marko
20 Vuković, Mijo Ciprić, Neven Šegarić, Tomislav Kozarčanin, Tomislav Šegarić,
21 Vlado Vuković, svedok MM-003, svedok MM-022, svedok MM-036, svedok MM-037,
22 svedok MM-038, svedok MM-078, svedok MM-083, dokazni predmet 507. Pretresno veće
23 zaključuje da bi razumni presuditelj činjenica mogao da osudi Milana Martića po
24 tačkama 2 do 4 i tačkama 12 do 14 optužnice.

25 17: Postoje dokazi koji upućuju na to da su nesrbi bili pritvarani u
26 raznim pritvorskim objektima širom SAO Krajine i RSK. Ovo uključuje zatvor u

27
28
29
30

1 Kninu, staru bolnicu u Kninu, koja je također bila poznata kao "Martićev
2 zatvor", i policijsku stanicu u Titovoj Korenici. Na ovim lokacijama
3 pritvorenici su bili izloženi fizičkom i mentalnom nasilju koje se može
4 adekvatno opisati kao mučenje, okrutno postupanje i nehumana dela. Pretresno
5 veće naročito upućuje na svedočenje Luke Brkića na strani 3226 do 27, 3266, 3268
6 do 73, 3279 do 85, 3439; zatim, svedočenje Mladena Lončara na strani 5435;
7 svedočenje svedoka MM-079 na strani 3099, 3102 do 03; zatim svedočenje svedoka
8 Vlade Vukovića, strana 2524 do 25, 2670 do 71; svedočenje Stanka Erstića,
9 dokazni predmet 397 i dokazni predmet 392. Pretresno veće zaključuje da bi
10 razumni presuditelj činjenica mogao da osudi Milana Martića po tačkama 5 do 9
11 optužnice.

12 18: Što se tiče tačaka 15 do 19 optužnice, gde se tvrdi da je optuženi
13 odgovoran za granatiranje Zagreba 2. i 3. maja 1995. godine, postoje dokazi koji
14 upućuju na to da je Milan Martić naredio granatiranje oba ta dana, koristeći
15 raketne sisteme "Orkan". U ovom smislu Vas upućujemo na svedočenje svedoka MM-
16 003, strana 2043 do 44, dokazni predmet 97, 98 i 388. Takođe su izvedeni dokazi
17 koji ukazuju na to da je usled ovog granatiranja došlo do velikog broja civilnih
18 žrtava i da je puno ljudi bilo ranjeno. U ovom smislu su svedočili Branko
19 Lazarević; Sanja Bintić, strana 5647 do 5674; Mina Zunac, strana 5819 do 5822;
20 Raseljka Grmoja /u engleskom transkriptu: "Vaseljka Gromoja"/, strana 5781; Ivan
21 Mikulčić, strana 5598 do 5599; Sanja Risović, strana 5582 do 5584, dokazni
22 predmeti 388, 799 i 802. Pretresno veće zaključuje da bi razumni presuditelj
23 činjenica mogao da osudi Milana Martića po tačkama 15 do 19 optužnice.

24 19: Tačka 1 optužnice tereti Milana Martića za individualnu krivičnu
25 odgovornost za progone po članu 5(A) Statuta. Pošto je Pretresno veće zaključilo

26

27

28

29

30

1 da bi razumni presuditelj činjenica mogao da osudi Milana Martića po drugim
2 tačkama, zaključilo je to isto i u odnosu na tačku 1 optužnice.

3 20: Izvedeni su dokazi na osnovu kojih se može zaključiti da je udruženi
4 zločinački poduhvat, kako u svom osnovnom tako i u proširenim oblicima, dokazan
5 u smislu pravila 98bis. Usled toga, Pretresno veće zaključuje da bi razumni
6 presuditelj činjenica mogao da osudi Milana Martića po svim tačkama optužnice.

7 21: Da rezimiramo, nema osnova po kome bi Pretresno veće moglo da donese
8 oslobađajuću presudu po pravilu 98bis.

9 Oprostite, sutkinja Nosworthy mi je upravo skrenula pažnju da sam na
10 kraju paragrafa 14 spominjao svedoka MM-003, i spomenuo sam strane 2024 do 25.
11 Onda sam također rekao 2026 umesto 2062. Molim da se ta ispravka unese u
12 zapisnik. Hvala lepo.

13 Ovim zaključujemo našu sednicu za danas, samo ukoliko nema nekih
14 dopunskih pitanja. Izvolite, gospodine Milovančeviću?

15 G. MILOVANČEVIĆ: Odbrana bi želela da pokrene jedno pitanje. Ono je
16 vezano upravo za ovu odluku koju smo mi danas čuli od Sudskog veća, po pravilu
17 98bis. Odbrana pred sobom sada ima prvi put stav Sudskog veća po svim tačkama
18 optužbe i o svim tačkama optužbe, donet i iskazan, u skladu sa ovim pravilom
19 98bis, i to je ono što treba da vodi rad Odbrane u daljem postupanju. Odbrana
20 želi da ukaže da je Sudsko veće u svom usmenom stavu ukazalo na čitav niz iskaza
21 svedoka, koje je, po mišljenju Odbrane, za Odbranu vrlo teško proceniti u
22
23
24
25
26
27
28
29
30

1 situaciji kada mi nemamo stav, definitivni stav o statusu iskaza svedoka Milana
2 Babića. Relevantnost i verodostojnost iskaza ovih svedoka koje je Sudsko veće
3 pominjalo Odbrana ne može na potpuni i pravilan način sagledati ako nema stav o
4 tome šta je sa iskazom svedoka Babića. Uprkos tome, mi smo u poziciji da moramo
5 slediti i poštovati s... odluke Sudskog veća, a poštovati i odluku Sudskog veća o
6 daljem rasporedu suđenja.

7 Mi smo u nekoliko navrata pokušali da ukažemo Sudskom veću na situaciju
8 da gospodin Martić nama daje naloge koji nas obavezuju. Da ne bi bilo bilo
9 kakvog nesporazuma, Odbrana bi želela da Sudsko veće upozna sa sadržajem
10 pismenog naloga gospodina Martića, da smo mi njegovo pismo koje nam je uputio
11 preveli, imamo ga u dovoljnom broju primeraka za Sudsko veće i za kolegu
12 tužioca. Odbrana je sada u situaciji da treba da koncipira svoj rad u uslovima
13 kada ne zna šta stvarno od tužiočevih dokaza pred sobom ima na početku
14 sopstvenog slučaja. Kompletna optužnica tužioca je bazirana na iskazu i na
15 dokazima gospodina Babića - sve tačke optužnice, ključna, činjenična i pravna
16 pitanja. Sudsko veće je, i uprkos tome što status te izjave nije rešen, donelo
17 ovu odluku...odluku, a to nas onda obavezuje da mi, u situaciji kada nemamo čistu
18 pravnu situaciju u pogledu toga šta od dokaza u spisima postoji i ne postoji...
19 ili ne postoji, dakle, da moramo da nastavimo da radimo.

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

1 Mi, naravno, moramo poštovati odluku Sudskog veća, ali time ulazimo u
2 konflikt interesa sa samim optuženim, sa interesima optuženog. Nastavljanjem
3 rada u ovoj situaciji bi s naše strane bilo potpuno logično, jer to Veće od nas
4 traži i mi to moramo učiniti. Gospodin Martić od nas traži da u postupak ne
5 ulazimo nespremni. Vi ste o tome dali stav. Sad imamo potpuno novu pravnu i
6 činjeničnu situaciju da je Veće ocenilo slučaj, a da mi u ovom trenutku - iako
7 znamo koje tačke optužnice postoje, jer optužnica postoji - ne znamo šta od
8 dokaza pred sobom imamo.

9 Mi u ovom trenutku ponovo molimo Sudsko veće da razmotri ovu situaciju i
10 da oceni okolnosti u kojima se nalazi Odbrana. Te su okolnosti radikalno
11 promjenjene u odnosu na jučerašnji dan. Odbrana je prvi put u situaciji danas da
12 zna šta Veće misli o slučaju, i Odbrana pri tome treba da radi tako što će
13 kršiti naredbe klijenta i ulaziti u taj sukob interesa. I taj se sukob, po našem
14 mišljenju, može razrešiti - ili je moguće razrešiti - samo trenutnim povlačenjem
15 tima Odbrane iz postupka. Mi nemamo mogućnost, kao tim Odbrane, niti mislimo da
16 ijedan tim Odbrane ima takvu mogućnost da radi protivno nalogima klijenta i
17 protivno interesima klijenta. Interesi klijenta su izraženi u njegovom pisanom
18 nalogu. Ti su zahtevi, koji su ovde u pismenom obliku pred vama, razložni,
19 osnovani i umesni, i mi kršenjem tih naloga bi došli u poziciju da smo u
20 direktnom sukobu interesa sa optuženim. Mi molimo Sudsko veće da nam pomogne,
21 molimo. Veliki smo rad uložili. Tri godine ovaj tim Odbrane radi na ovom

22
23
24
25
26
27
28
29
30

1 predmetu, i više od tri godine. Od početka smo suđenja ovde svaki dan, ovo traje
2 već pet i po meseci. I mi smatramo da je situacija po svojim činjeničnim i po
3 svojim pravnim konsekvencama toliko ozbiljna po tim Odbrane, da s pravom se
4 obraćamo sa molbom Sudskom veću i očekujemo razumevanje za našu poziciju.

5 Ako dopuštate, ja bi' vam predao ovaj podnesak koji nam je gospodin
6 Martić uputio.

7 Molio bih gospodina poslužitelja da po jedan primerak podeli članovima
8 Sudskog veća i kolegi tužiocu.

9 SUTKINJA NOSWORTHY: [simultani prijevod] Moram priznati, gospodine
10 Milovančeviću, da ja smatram put kojim ste krenuli vrlo neuobičajenim, i nikad
11 nisam čula da je već prije primijenjen. Kao jedno opće pravilo, Vijeće ne smije
12 biti upoznato sa uputstvima koje Vi dobijate od svog klijenta, jer se tako nešto
13 smatra povjerljivim i dijelom privilegiranog odnosa između branitelja i
14 klijenta. Naravno, postoje neki slučajevi, neke situacije kada se klijent može s
15 time sporazumjeti /?složiti/, ali je vrlo neobično upute klijenta davati na uvid
16 tužitelju. Naime, Vi ste se ovdje dotakli jednog vrlo važnog pravila pravne
17 procedure i to što ste Vi rekli tiče se Vaše dužnosti naspram Vašeg klijenta. Ja
18 sada moram pitati Vas da li je Vaš klijent bio na dužan način upoznat sa ovim
19 što ćete Vi sada učiniti? I isto tako bih htjela čuti postoji li nekakva sudska
20 praksa pred ovim Tribunalom o postupku koji ćete Vi sada primijeniti? Htjela bih
21 čuti Vas, gospodine Milovančeviću, a htjela bih također čuti i mišljenje

22

23

24

25

26

27

28

29

30

1 cijenjenih zastupnika Tužiteljstva. Izvolite?

2 G. MILOVANČEVIĆ: Časni Sude, način na koji Odbrana komunicira sa
3 klijentom u ovom slučaju, u slučaju optuženog gospodina Martića, jeste
4 neposredan usmeni kontakt. I princip rada Odbrane koji smo izabrali za ove tri
5 godine jeste da je Odbrana a... jedanput mesečno, dok nije počelo suđenje,
6 dolazila u Hag, odlazila u pritvorsku jedinicu i posećivala gospodina Martića za
7 tri ili četiri dana, radila na predmetu i sve instrukcije primala usmeno.

8 Ova situacija na koju Vi ukazujete, časni Sude, je upravo takva kako ste
9 je opisali, ali smo mi dovedeni u nemoguću poziciju jer smo od sopstvenog
10 klijenta službenim putem primili podnesak koji nam vezuje ruke u daljem radu. Mi
11 smo iz razloga, iz... iz potrebe da Sudsko veće razume našu poziciju, čak se
12 odlučili na ovakav radikalan stav iz koga nemamo primer u praksi, da Vam
13 predočimo da jednostavno mi dobijamo nalog koji od nas traži da postupamo
14 striktno tako kako je napisano. Mi naravno - ukoliko Vi smatrate da to nije u
15 skladu sa onim što je praksa pred ovim Tribunalom - ne moramo i nećemo do kraja
16 insistirati na tome da Vam uručimo ovakav podnesak. Mi smo želeli da Veće držimo
17 informisanim o ključnom problemu sa kojim se sada suočava Odbrana. Pri tome smo
18 mi, kao Odbrana, u jednoj sasvim po... delikatnoj situaciji. Jer mi, kao Odbrana,
19 procenjujemo da to što nam nalaže klijent je minimalno, da je potpuno razložno,
20 da je razumno i da je minimalno u pogledu vremenskih rokova koje klijent traži,
21 da je to potpuno opravdano s jedne strane, a sa druge strane imamo kao tim
22 Odbrane obavezu, i to smo uvek činili, da poštujemo naloge Suda. I mi smo do
23 sada svaki nalog Suda ispoštovali.

24 Jednostavno sada činimo ono što možemo da uradimo, da se... da nas ne
25
26
27
28
29
30

1 biste ocenili nesavesnim, ili da nam ne bi bilo prebačeno, eventualno, da mi
2 izvodimo pogrešne zaključke iz naloga našeg klijenta. Ti nalozi koji s... koje smo
3 hteli da Vam predočimo pri tome ne tiču se pripreme Odbrane u njenom
4 materijalnom smislu; dakle, to nisu uputstva šta, kako i sa kojim dokazom
5 učiniti. Dakle, u tom smislu mi ne zadiremo u prava optuženog niti
6 obelodanjujemo komunikaciju branilac-Odbrana koja ne bi trebalo da bude
7 obelodanjena. Ovo je instrukcija koja se samo tiče... isključivo tiče procesa,
8 daljeg... daljih vremenskih termina koje optuženi smatra bitnim i u pogle...pogledu
9 kojih on kaže Odbrani: "Morate uraditi tako." E, mi smo to pokušali, časni Sude,
10 da Vam predlaganjem... da Vam predamo ovaj podnesak a... učinimo dostupnim sa jednim
11 jedinim... sa jednom jedinom našom željom - da Vi sagledate poziciju Odbrane u
12 ovom trenutku.

13 SUTKINJA NOSWORTHY: [simultani prijevod] Gospodine Milovančeviću, je li
14 riječ o prijedlogu ili o instrukcijama? Čula sam, naime, i jedan i drugi izraz.
15 Zahtjev ili instrukcije?

16 G. MILOVANČEVIĆ: Časni Sude, ja sam pogledao sada u ovaj tekst, gospodin
17 Martić direktno koristi - govoreći da je kao naš klijent nama nalogodavac, da
18 nam pismeno izdaje sledeći nalog - on koristi termin "nalog". Ja sam to možda a...
19 preveo kao instrukciju. U širem smislu reči, to je uputstvo, nalog Odbrani.

20 Pri tome je... Još jednu stvar sam propustio da kažem, časni Sude.
21 Gospodin Martić je od nas tražio da po ovim pitanjima imamo komunikaciju sa njim
22 i da ga o svemu ovome obaveštavamo. Gospodin Martić je sa ovim saglasan i on je
23 insistirao da mi ovo uradimo, da postupimo na ovakav način. Dakle, mi u... ni... ni
24 u pogledu njegove obaveštenosti nismo povredili taj princip tajnosti
25 komunikacije između branioca i optuženog. Ali jednostavno smo u poziciji da... da

26

27

28

29

30

1 Veće... smatramo da je za Veće, da je bitno i za ovaj proces i za nastavak suđenja
2 da shvati - da Veće razume, ne da shvati, oprostite - da Veće razume u kakvoj je
3 poziciji tim Odbrane.

4 SUDAC MOLOTO: [simultani prijevod] Sutkinja Nosworthy je htjela
5 saslušati i tužitelja.

6 G. WHITING: [simultani prijevod] Da, časni Sude, hvala što ste pokrenuli
7 ovo pitanje. Naš stav je, mislim, sljedeći: naravno, ovo je neuobičajeno, mada
8 principijelno gledajući nema ničega što sprječava branitelja i optuženog da se
9 sporazume oko objelodanjivanja ovakvog materijala Vijeću ili tužitelju. Koliko
10 je to mudro je druga stvar, ali mislim da je važno prije no što se to desi -
11 možda je kolega iz Obrane to već rekao, a ja to propustio - mislim da je
12 potrebno da se za zapisnik jasno kaže da se optuženi slaže s ovim postupkom, sa
13 prezentiranjem ovog materijala koji je opisan kao instrukcije, i da se, dakle,
14 ne protivi da se ovakav materijal objelodani tužitelju i Vijeću. I kada je taj
15 materijal jednom objavljen da se on može koristiti na način kako to kome
16 odgovara. Ja, naravno, vjerujem kolegi na riječ, ali možda tu ima i nekog
17 materijala koji će na drugi način postati relevantan, i zato je bitno, dakle, da
18 budemo još oprezniji nego inače. Možda bi isto tako Vijeće moglo zapitati samog
19 optuženog što on misli, da li je sve ovo točno, odnosno da se on očituje i da
20 jasno bude u zapisniku da je on s ovim sporazuman.

21 I još nešto, dok sam na nogama. Ja ne znam kako, na koji način
22 predavanje ovih instrukcija unaprjeđuje naš rad. Ne vjerujem da ima išta

23
24
25
26
27
28
29
30

1 magično u vezi ovih instrukcija. Optuženi ne može jednostavno napisati na komad
2 papira instrukcije, odnosno naloge svom braniocu i očekivati da to pokrene,
3 odnosno unaprijedi postupak. Ja ne znam na koji način ovo doprinosi postupku, to
4 sam htio reći.

5 I, također, vrlo kratko, ja se ne slažem sa karakterizacijom, koju je
6 iznio branilac, stava Vijeća u pogledu dokaza u ovom stadiju postupka. Naime, ne
7 slažem se sa tvrdnjom da je najedanput došlo do radikalne promjene. Ja tako ne
8 vidim pravilo 98bis. Dokaze tek treba procijeniti. Mislim da ovo što je Vijeće
9 danas donijelo kao svoju odluku po pravilu 98bis nije ocjena dokaza u spisu. Ja
10 mislim da mi krećemo sa početne pozicije. Mi smo iznijeli svoj predmet, mi smo
11 izveli dokaze, i ja mislim da nema ništa što bi trebalo prejudicirati stav,
12 konačni stav Vijeća po pitanju dokaza. Po mom mišljenju, danas se ništa nije
13 promijenilo. Kolega iz Obrane se vraća na svjedočenje svjedoka Babića i,
14 ispravite me ako griješim, ja ne vjerujem da se Vijeće uopće pozvalo na njegovo
15 svjedočenje, da je spomenulo Babića i u jednom trenutku u svojoj odluci 98bis;
16 prema tome, ništa se nije promijenilo.

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

1 I, ako dozvolite, mislim da optuženi ima zapravo dvije opcije, sada kada
2 je Vijeće donijelo svoju odluku i iznijelo daljnji raspored suđenja. Dakle,
3 optuženi može ili početi iznositi svoje dokaze ili, ako nema svojih dokaza,
4 odnosno ne želi iznijeti svoju argumentaciju, svoju tezu, onda se dokazni
5 postupak neformalno zaključuje i prelazi se na fazu završnih riječi i presude.
6 Mislim da Obrana sa ovim načinom postupanja riskira povlačenje pravila 77 za
7 nepoštivanje Suda, i isto tako pravila 73 koje govori o obijesnim prijedlozima i
8 zahtjevima. Hvala.

9 [Suci vijećaju]

10 SUDAC MOLOTO: [simultani prijevod] Gospodine Milovančeviću, da počnem
11 ovako... možete sjesti, možete sjesti. Dakle, ono što ste Vi sada iznijeli je
12 nešto o čemu je Vijeće već ranije donijelo odluku. Isto tako ste pokrenuli nešto
13 o čemu je Vijeće donijelo odluku danas. Vi jednu te istu stvar iznosite već više
14 puta. Činjenica da ste je iznijeli na drugačiji način, da ste drugačije
15 formulirani, ne znači da se radi o drugoj stvari. Stvar je ostala ista. Nadalje,
16 mislim da je važno da Obrana ne zaboravi da, ukoliko želite da Vijeće preispita
17 svoju odluku, onda morate iznijeti nove činjenice. Ukoliko ne podastrete nove
18 činjenice, onda to, drugim riječima, znači da Vi tvrdite: Suludo je uopće
19 donositi ovakav nalog i ovakva uputstva. Ako nemate novih činjenica, onda se
20 možete formalno žaliti na odluku, odnosno ići na žalbeno vijeće. Procedura se
21 primjenjuje na obje strane, ona je otvorena objema stranama.

22

23

24

25

26

27

28

29

30

1 I, ja Vas moram upozoriti da se Vi stalno vraćate na jedno te isto i da
2 je to već sada do granica nepoštivanja Suda, odnosno postupka pred ovim Sudom.

3 Isto tako, želim reći da je ono što tužitelj kaže točno, da odluka po
4 pravilu 98bis nije ni u jednom trenutku spomenula svjedočenje Babića.

5 Što se tiče njegovog svjedočenja, odnosno kakav će status njegovog
6 iskaza biti, to je nešto o čemu će riješiti Žalbeno vijeće. Vi ste se žalili na
7 tu odluku i Žalbeno vijeće će o tome presuditi. To ne znači da ne postoje drugi
8 dokazi u spisu na koje Obrana mora odgovoriti i nastaviti sa predmetom. Mi
9 možemo voditi ovaj predmet onako kako on sada stoji. Ukoliko Žalbeno vijeće
10 donese odluku u korist Obrane, Obrana neće biti oštećena. Naprotiv, Obrana će
11 biti oslobođena daljnje dužnosti da se na ovo osvrne i moći će nastaviti sa
12 iznošenjem svoje teze, kako stvari stoje sada.

13 Ali moram Vam još nešto reći, da je u Vašem interesu, odnosno u interesu
14 Vašeg klijenta, da ga u potpunosti upoznate s načinom kako postupa ovaj Sud -
15 kao bilo koji drugi sud - a to je na osnovu pravila procedure. I kada se donose
16 nalozi, oni su donijeti i moraju biti poštivani, i da to što on kaže: "Ja Vama
17 nalažem A, B, ovo ili ono...", on ne smije misliti da time može zastrašiti na bilo
18 koji način Sud - ne može. Naprotiv, on sam sebe dovodi na granicu nepoštivanja
19 Suda, i to želim izričito reći.

20 Dakle, on ili hoće da mi nastavimo sa suđenjem, nastavimo sa vođenjem
21 predmeta kako je naloženo, ili on završava svoj dokazni postupak, postupak
22 Obrane.

23 Ovo Vijeće neće biti talac želja optuženog. Mi smo bili dovoljno
24 uviđavni. Mi smo poštivali njegova prava. I ja, odnosno Vijeće smatra da nema

25

26

27

28

29

30

07.07.2006., u 9.00h.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30

ponedjeljak, 03.07.2006.

Predmet br. IT-95-11-T

Ovaj transkript je izrađen na osnovu zvaničnog zvučnog zapisa na jeziku regiona, načinjenog tokom sudskog postupka, poštujući *verbatim* pravilo (doslovan zapis, od riječi do riječi). Kako su na suđenju korišteni bosanski, hrvatski i srpski jezik (B/H/S), ovisno o izvornom govorniku odnosno prevodiocu, tako su sva tri jezika zastupljena i u transkriptu. Ukoliko se govornik na suđenju služio nekim drugim jezikom osim navedenih, zapisan je simultani prijevod prevodioca na B/H/S. Članom 33 Statuta Međunarodnog suda utvrđeno je da su radni jezici Međunarodnog suda engleski i francuski. U slučaju razlike između ovog transkripta i verzije na engleskom ili francuskom jeziku, verzija transkripta na radnom jeziku bit će mjerodavni dokument. Numeracija stranica transkripta je u potpunosti uskladena s transkriptom na engleskom jeziku.